

Markója Csilla – Bartók Imre – Szabó Marcell – Bethlenfalvy Gergely – Radics Viktória

MARNÓ JÁNOS HERMENEUTIKÁJA

ÖT VERSELEMZÉS EGY HATODIK APROPÓJÁN¹

HERMENEUTIKA

Anyám képes volt olykor hetekig
kotlani Jézus egy-egy mondásán,
nem tudott legyinteni rájuk, ültem
mellette az asztalnál, kint korán
ment le a nap a Fodorék fészere
fölött, ültem szemben az ablakkal,
és néztem, ahogy merül alá a fészér
deszkarései mögött a vörösre
fagyott napkorong. Konyhánkban hideg lett
és sötét, mit kellett volna mondanom,
hogy anyám legyen magával megértőbb,
és ne üljön fel mások mondásának,
pláne ne olyanokénak, akik
maguk is ott vesztegelnek a sorok közt,
piszkos körömmel, elanyátlanodva.

A ~I FODROZÓDÁS

A Marno-vers nem kijelentés, hanem cselekmény és történet, nyelvi aktus, szemantikai esemény, ezért aztán „nem szól” semmiről, még a leírt/kimondott szóval kapcsolatos skepszről se, a „mondásai” a versben jönnek létre és mi a létesülés áramában merülünk meg, megindulunk, s megindultságunkban új mondásokat teremtünk, amik szintén cselekmények és történések, nyelvi aktusok és szemantikai események, amelyek áramlása jó esetben megindít majd másokat: a vers és befogadása, értelmezése csupa flux, flow, ritmus és mozgás.

Perpetuum mobiléket teremtünk a hermeneutikai körben, miközben a versben lemegy a kerek és a beköszöntő hidegtől kivörösödött *nap*.

A vers Marnónál nem kijelentés, hanem fogalmak és érzéki szingularitások összefüggése. A vers nála, ma divatos szóval: multiverzum. Egy konkrét emlékből lemegy a nap, egy másik síkon valaki a sorok között vesztegel.

¹ Ld: <https://litera.hu/irodalom/első-kozles/keseles-kessel-marno-janos-verse-korosztos-gergo-vakreflexiojaval.html>

A vers számunkra való, éppen aktuális értelmezéséhez egy olyan kohézió révén jutunk, amit a költő teremt meg, aki a párhuzamos univerzumai kipörgető, centripetális erejét ezzel ellensúlyozza. A Marno-verset többek között erről a magyar költészetben ritka erejű kohézióról ismerni fel. Hangalakok (fészter, deszka, piszkos, vesztegel) és poliszémikus jelentések (költ, kotlik, felül) tartják, csomózzák össze szorosan, mégis a köznapi beszéd könnyedségével a verset.

Ha a versnek lenne rögzíthető értelme, jelentése, akkor az alábbi öt verselemzésnek ugyanoda kellene kilukadnia. Játéknak indult ez az elemzősdi, a feladat az volt, gyorsan és röviden reagálni a versre, leképezni az olvasó figyelmét, hosszas kotlás helyett inkább úgy nekiállni, ahogy régen az iskolában, már akinek még volt szerencséje klasszikus iskolai verselemzéshez. Az olvasatok igen sokfélenek bizonyultak, ugyanakkor nem állíthatnánk, hogy ne követnék a vers mozgását szoros közelségben, vagy hogy ne találnánk bennük közös nevezőket. A sok tagadószó nem véletlen. Közös nevező már az is, hogy a vers saját magát problematizálja, magáról mint mondásról és mint kompetenciáról referál, de ezzel kapcsolatos állítása maximum a nem-állítás, az elbizonytalanítás: hiszen az, aki a vers ügyében kompetens lehetne, maga is csak a sorok között vesztegel, a fáradozástól, a sokszor kétes eredményű munkától piszkos körmökkel és elanyátlanodva.

Ki ő? Aki a bepiszkolódásig körmöl, vagy akinek ő csak piszok a körme alatt?

Ezek a szójátékok nincsenek konkrétan a versben, ezekre a vers mintegy rávezet, ahogy továbbírjuk az értelmezésben. Az értelmezés tudománya, a hermeneutika görög szó, Hermész, a közvetítő, a lélekvezető isten nevéből származik. Ha a versre mozgásként nézünk, azt látjuk, a vers az anyától az anyátlanig vezet. Ebben az értelemben lehetne generációs vagy felnövéstörténet is. Első szava (anyám) és utolsó szava (elanyátlanodva) között, a biztostól a bizonytalanig, a kezdettől a végig tart benne a cselekmény, zajlik benne a történet, addig tart az idő, ezalatt megy le a nap. 15 sor, ez a Marno János által az évtizedek során kimunkált jellegzetes rövidforma kell biztosítsa ritmussal, szerkezettel, hogy a vers ezt az óriás feszítávót az anyától az anyátlanságig, a fénytől a sötétségig, a kezdettől a végig megtartsa és kibírja.

Nagy szavak ezek – pedig közben csak egy fiú lógatja a lábát egy ablakkal szemben, miközben az anyja az asztalnál Bibliát olvas, a fiú szemében a szemközti fészter a napkoronggal (a szemgolyó a napra felel), amit a konkrét, a privát emlékezetben horgonyoz le a szomszéd neve, ez a ritmusképlet: *a Fodorek fésztere*.

És megindul a flowban, amit már mi teremtünk, olvasóként: *a fodorozódás*.

A *Magyar Katolikus Lexikonban*, amit a cím sugallatára érdemes elővenni, a hermeneutikai kört eképpen definiálják: „A megértés és az értelmezés -i kört alkot, vagyis

az előzetes értés hozzásegít az értelmezéshez, az értelmezés pedig az értéshez. Részleges ismereteinknek csak az egészen belül van értelme, mint ahogy a szavak értelmét is mindig a szövegösszefüggésből hámozhatjuk ki. → Heidegger és → Gadamer ~ja feltételezi, hogy bármit kutatunk, bizonyos előzetes értés (Vorverständnis) v. előzetes tudás formájában mindig is tudunk a lét egészéről, a részismereteket már ebbe iktatjuk be. Ehhez az is szükséges, hogy előzetes értésünk nyitott maradjon, ne zárja ki azokat a horizontokat, amelyeket a részleges tapasztalatok nyitnak. Ilyen értelemben már nem körről, hanem ~i spirálról beszélhetünk: minden újabb ismeretünk gazdagítja a lét egészére vonatkozó előzetes sejtésünket, átfogó tudásunk pedig a részletek egyre mélyrehatóbb megismerését teszi lehetővé.”

Tehát nem is kör, spirál, spirál és ~i fodrozódás.

A cím szinte szájba rágja az értelmezés szükségességét. Összeköti ugyanis Jézus igéjét, „mondását” mint értelmezendő textust mások beszédével, mint aminek nem kellene felülnünk. Felülni — ez a szó máris veszedelmes viszonyba keveredik a kottással: az anya ugyanis tyúkanyóként kotlik Jézus igéjén, mégpedig egy fészerral szemben: a valóságos szcéná a maga hétköznapi eszköztárával egyből egy másik, elméleti síkra, egy metaverzumba hív meg: ott arról esik szó, hogy az olvasó aki kotlik egy autoriter megszólaló (a szerző, Jézus vagy bárki) mondásán, amit nem ért teljesen, legyen magával megértőbb, azaz magát értse meg előbb, s ne üljön fel mások mondásának, ne adja meg magát a másik verbális hatalmának, hiszen azok/ők is csak olyanok mint mi, ott vesztegelnek a sorok között, nem rendelkeznek az igazmondás privilégiumával. Ebben az univerzumban már a fake news is szóba jöhet, mint aktuálpolitikai értelmezés. De vajon a „legyen magával megértőbb” csak önértést, vagy elnézést is jelent? A polyszémikus feszültség tereli a figyelmünket a fiú bűntudatára: „mit kellett volna mondanom”? Mít mondhatna a költő, ami megértőbbé tehetné olvasóját? Egy másik univerzumban Jézus szavára is kiterjeszti ezt a vers, azaz nincs olyan autoritás, ami végső soron maga is ne lenne elanyátlanodva: még a transzcendens sem szavatol az ige biztonságáért.

A pilinszkys deszkarésben lemege a transzcendencia napja.

A vers elején egy anya próbálja értelmezni egy Fiú szavát, azonban a sorok között Jézus is csak anyátlanul vesztegel, azaz nincs hatalmunk sem a szavaink, sem az értelmezésük felett. A versnek ez a „mondása” azonban nagyon gyorsan jut el a saját klimaxáig, anyától anyátlanig az út épp egy naplemente sebessége: a hermeneutikával, a szavak (így a versbeszéd értelmezhetőségével) kapcsolatos kételyt, magát a gondolatmenetet érzéki benyomások kísérik, mégpedig a „hűlés”, a hidegre, a halottra válás momentumai: a vörösre fagyott napkorong idézi a gyerek vörösre fagyott orrát, ujját, a konyha kihűl, az anya elmerül, alámerül az értelmezés lehetetlenségében, a szavaknak, amiknek oly sokan felülnek ebben a világméretű fészkerben, maga az alkotó sem találja jelentését, ott reked a sorok között piszkos munkától piszkos körmökkel, elanyátlanodva.

Anyátlanabb az én szavam a szónál, ezt is mondhatná játékosan a *Hermeneutika*. De mivel a jelentés autoritását vonja kétségbe, mivel az anya sem érti már a fiát és a fiú is elanyátlanodik a beszédben, a vers klímája antiklimax: lemegy a megértés napja, a vers konyhája kihűl, de a vers maga mégis eljutott valahonnan valahova, s közben még mulatni is tudott magán emígy: *kint korán ment le a nap*.

Lehet ezen a soron kotlani egy kicsit: mit is állítunk? Hogyan mehetne le a nap korán? mégis mihez képest? mit mondunk, amikor ilyet mondunk, hogy valami, ami a mi időnkét szabja meg megfellebezhetetlenül, hirtelen sietni kezd egyetlen szavunkra? az elanyátlanodott szavunk mégis miféle *hatalmat szült*, ha egy fél mondatban ki tudtuk zökkenteni az időt? megakasztani kerekét, felforgatni a hermeneutikai kört? mert mi itt az előzetes tudás és mi a hozzáadott érték? hogy ne fogjuk akkor a szavunkat gyanúba? A költő kiköltötte ezt az abszurd mondatot, s ez lett a költészet maga, a vers a versben. Korán ment le a nap. Nincs értelmező, akinek ez ne akadna meg a torkán. Másik hasonlattal: az abszurd mondás a vers sodrába vetett kő, és ami utána jön, az már mind megértés koncentrikus körökben, mind hermeneutikai fodrozódás.

Markója Csilla

APOKRIF

A szöveg szereplői mozdulatlanok: ketten az asztalnál ülnek, a harmadikat, akit csak név szerint említenek, és akinek alakját mégis oly érzékletesen körberajzolja „a fészker deszkarései mögött a vöröstre fagyott napkorong” pilinszkyádája, a fához szegezték – ezek a figurák azonban csak látszólag rögzítettek, mert amint valamelyikük megszólal, vagy akár csak fontolóra veszi, hogy megszólaljon – „mit kellett volna mondanom” –, mozgásba lendülnek, és új viszonyrendszert, új világot teremtenek maguk között. Mintha egy kaleidoszkópba tekintenénk.

Amennyiben a hermeneutika „önmagunk megértése a másik megértésének kerülőútján” (Ricoeur), úgy a cím már-már zavarbaejtő direktséggel nevezi meg tárgyát; ezt a fajta direktséget hajlamosak vagyunk iróniaként detektálni, ami arra utalhat, hogy a szövegben színre vitt hermeneutika valójában semmilyen megértéshez nem visz közelebb, hogy Jézus nevezetes mondásai – vajon melyekről van szó? –, amelyekben már anyám is hiába „kotlik” (sokat sejtető szóválasztás), minket sem fognak közelebb hozni sem egymáshoz, sem önmagunkhoz.

A vers alapvető szövegmozgása nem más, mint hogy a lírai elbeszélő lényegében – gondolatban – felváltja Jézust a kereszten – úgymond átveszi tőle keresztjét, beteljesítve az apokrif-gnosztikus fantazmagóriát a tömegben elvegyülő, testdublőrje szenvedéseit nevetve kísérő Magasságosról. Hiszen anyám először Jézus szavain kotlik, hiába, de én majd lebeszélém róla, hogy ne üljön fel az effélék „mondásainak”, pontosabban lebeszélném, ha tudnám, hogy mit kell ehhez mondanom, amit ha kimondok, feltehetően újraindul a hermeneutikai *circulus vitiosus*, minthogy nem történik

más, mint hogy a Megfeszített mondásai helyett immár az enyémeken folytathatja kotlását, mint egy mitikus világmadar, amely az őstojásból igyekszik előcsalni a jelentések összességét. Bárki bármit mond, vagy bármit hallgat el, körben forgunk – és, mint ismeretes, nem az számít, hogy hol léphetünk ki a körből, hanem az, hogy hol kell beszállnunk. (Vajon hol helyezhetőek el ebben az egyszerre rurális és kozmikus konstellációban az arctalan Fodorék?) Természetesen Jézus alakja sem rögzített; kétezer éve mondja a magáét, ő maga azonban sehol sincs, legfeljebb „a sorok közt”, elanyátlanodva. Persze a „*Jamá szabaktáni*” őszintén csengő és felettébb megejtő segélykiáltása – vészvillogó, amelynek vörös fénye évezredek alatt sem hunyt ki – nem az anya, hanem az atya hiányát panaszoja. A teremő Úr és az értelem káosztojása felett „kötő” anya úgy montírozódnak egymásra, ahogyan a lírai *homoiuszion* során a bepiszkolódott körmű Jézus megtalálja feltámadott alakját az elbeszélőben.

Végül is várható volt, hogy a Pilinszkyvel folytatott fél évszázados párbeszéd elvezet egy efféle, éppannyira privát, mint amennyire közösségi mikroteológiához. A költemény – a szerzőre jellemző szövegtechnikai szigorral, „hanyag pontossággal”, émelyítő idő- és térbeli távlatával, hajtűkanyarokkal és szerepcserékkel, egzisztencialista ihletettséggel, empátia felé hajló nihilizmusával – egyszerre olvasható *ars poetica*ként és takaros katekizmusként: mit mondhatnék, ami érne valamit? Természetesen semmit, aminek haszna volna. Mit mondhatnánk, ami visszahozná anyánkat a földre, vagy segítene eloszlatni a sötétet, enyhítene a hidegségen? A kérdésre adott nemleges válasz ezúttal nem a nyelvfilozófiai szkepszis kifejeződése. Nem a szavakban nem hiszünk többé, hanem a kommunikációban. A szavaknak továbbra is van jelentésük. A nyelv hibátlan – a használóival van probléma. Így aztán nincs más, mint – „mindennek ellenére”, ugyanakkor humanista pátosz nélkül – mondani és mondani a magunkét, vég nélkül kötani az elhangzottakon, hogy láthatóvá váljanak mindazok, akik a sorok között vesztegelnek.

Bartók Imre

HA FIÚ

Két mondással, két mondás között történik: *kotlani egy mondáson, felülni egy mondásnak* – altesti, alantas mindkettő, de míg az előbbi, felütésként, kijelent, jellemez, emlékezik, addig az utóbbi úgy mondás, hogy a feltételes múlt függvényeként („mit kellett volna mondanom”), egy el nem hangzott figyelmeztetésnek biztosít helyet. Innen származik a bonyodalom, amennyiben a versbeszéd egyszerre mondja, hogy valamit kellett volna *mondania*, és kimondja, hogy *mit* kellett volna mondania. De vajon *azt* kellett volna mondani „hogy anyám legyen magával megértőbb”, vagy a kötőszó itt egy célhatározói kitétel: mit kellett volna mondanom *azért*, „hogy anyám legyen magával megértőbb”? Ha a mások mondására vonatkozó figyelmeztetés nem hangozhatott el, attól a *Hermeneutika* intése az olvasás során már „mások mondásának” mutatkozik; és talán pontosan *azért* nem hangozhatott el, mert *másik* mondással óvott volna mások mondásától.

Kotlani egy mondáson, felülni egy mondásnak: a két idióma kijelöl egy mozgásteret, de mennyire bajos a mozgás, a mozgalmasság képzeivel illetni, ami a *Hermeneutikában* a hermeneutikával történik! A jelentések felmerülnek és leülnek, kimerülnek (a nap alámerül!) és a vers egy vagy több fenék, az *ülés* különböző jelentéseire nehezedő üledés (le)nyoma(ta), miközben az értelmezés azon áll, hogyan válaszoljuk meg: a H/hermeneutika nem kotlás eredménye? Felül egy mondásnak, aki kotlik egy mondáson? A *Hermeneutika* saját értelmezése (az anyáról, másokról), és a hermeneutika mint a *Hermeneutika* olvasása elegyedni látszik. És mivel a *Hermeneutikában* szintűgy olvasnak (mondást, sorokat, naplementét) feltehető, hogy fel kell ülni, az anyát követve, a Fiú mondásának. Márpedig (és így hangozna a vers észjárásából kibontott önértelmezés) ezt a *felülést* (emelkedést? eszmélést? felnövést?) a fiú - ha fiú - az anyának és a Fiúnak szentelt *Hermeneutikával* meg is teszi. Nincs mód az értelmezés szintjeinek elkülönítésére, ha az, amit a H/hermeneutika a Fiú, az anya és a grammatikai én különféle mondásaival művel, az címként a megértés munkáját adja a megértés munkájának, kétes ülőalkalmatosságot, amikor a H/hermeneutika szerint egyetlen ülés semmire sem elég, legfőképpen nem elég megértő.

Vagy másképp: aki (túl sokat?) kotlik rajta, felül a versnek, egy olyan kotlás értelmében, amely egyszerre jár sok és kevés megértéssel. Akár Pascal intelme a túl gyors és a túl lassú olvasás kapcsán, melyek egyként oda vezetnek, hogy nem értünk semmit. Ez az értelmezés-javaslat, ti. hogy az elhúzódo kotlás nem eléggé megértő mutatvány, legfőképpen a néző² számára, egyfajta önvád és önkáromlás lehetetlen regiszterébe helyezi a nyitányt. Amire az anya képes, az a H/hermeneutika ki tudja, miféle, kérdéses képessége. Az „anyám képes volt” mondásában, félretéve a *képes* beszéd adódó olvasatát, de még a fagyos napkorong spektakulumát is, egyetlen nyelvi alak telepszik a jelentés mozgalmasságára, a vád és a csodálat lehetséges beszédhelyzeteire. Mert egyfelől elhangozhat, elszörnyedve, hogy „anyám képes volt...”, tehát még erre is képes, sőt ennél alantasabb dolgokra is kész, elszánt bármire; másfelől egy nem akármilyen és nem akármilyen a rendelkezésére álló erő, fakultás elismeréseként. Lehetetlen metanyelvvvel jelölni ezt az ingamozgást a képesség elismerése és a képesség elismerésével megvont ugyanazon képesség között. Talán csak egy olyan formulával volna megközelíthető, amely a költészetet helyezné a képességek sorába, kifejezve, a kotlás és a költés terében, hogy a *Hermeneutika* írott valami, *poiézisz* eredménye, ami úgy folyomodik az anya képességéhez, úgy ítéli el és vágyik rá, hogy maga sem érti, mit művel az anya.

² Márpedig az olvasó is (csak) néző(ő): az olvasó anya és a természeti látványt szemlélő beszélő egyaránt ülnek valamin és valami előtt. Az írás ülés, segg-kérdés, de folyamatos fészkelődés is, mocorgás: a kotlás tárgya, alul a tojás, az alámerülő nap, a keltetés testmelege és a kihülő konyha stb. A később felbukkanó „sorok között” helyhatározása egyszerre fixálja az olvasást és az ülést, egyszerre utal a látnivaló szóra, az írott mondásra és a naplemente „színházi” jelenetére, ahol a tömött vagy hiányos sorokban anya és fiú - ha fiú - foglal helyet. A figyelmes, elszánt, képességes néző a „sorok között” foglal helyet?

Ha már a H/hermeneutikában nem írnak. Ahogyan a Fiú sem ír, akinek a mondásain kotlani azt jelenti, hogy voltak, jóval az anya előtt, akik – talán maguk is hetekig tartó kotlással – olvashatóvá, kotlásra alkalmassá tették, vagyis leírták ezeket a mondásokat. Talán innen, az írás, a mondás és a kotlás felől olvasható figyelmesebben a már idézett sorozat is, amelyben mondások keretezik a megértést: „mit kellett volna mondanom, / hogy anyám legyen magával megértőbb, / és ne üljön fel mások mondásának”. Nem hangzott el, ami az anyát megóvhatta volna önmaga meg nem értésétől és mások mondásától. Az anya egy-egy mondáson kotlik, szeretne megszülni egy értelmezést, szeretne érteni, de azt, hogy megértőbbnek kéne lennie magával, az nem mond(hat)ja ki, akit ő szült. A H/hermeneutika azt írja, hogy a Fiú mit mondott (tehát mit nem írt), és a fiú – ha fiú – mit nem mondhatott ki: megértetni az anyával, de ezzel együtt meg is érteni, hogy legyen megértőbb magával. Aki itt megértőbb volna magával, az feladná, hogy eleget értsen (magából). Megóvni a megértéstől a megértéssel, ez volna a F/fiú H/hermeneutikája? Irigy mondás, hiszen a fiú – ha fiú – óva int a Fiú mondásától, nehogy az anya általa értse meg magát.

A Fiú nem ír, csak egyetlen egyszer: „lehajolt, és ujjával írt a földre” (Jn 8,6). Ezzel piszkolja be magát, a kezét, a körmét? De kik az *olyanok*, az ilyenek, kik a többes szám? Fenyegető értelmezés, hogy egyedül azok mondásán lehet kotlani, akik maguk is mások mondásán kotlottak. De, hogy melyik volt előbb, mondtak vagy kotlottak először, itt azért nem kérdés, mert 1) *nincs A/anya* 2) *az anya nem beszél*. A H/hermeneutikának rossz vége lesz. Főleg úgy, ha felidézünk, hogy az írástudók köveznék meg a házasságtörő asszonyt.

Az anya nem beszél, mert egy-egy mondáson kotlik. *Ki* ez, ha nem az anyanyelv? Mondható az anyanyelvről, hogy aki vele, hozzá és helyette szól, az képes mondásokon kotlani? Ahogyan mondásokon talán csak az anyanyelven lehetséges elidőzni, elveszni, vesztegelni, minden egyéb, tanult, szerzett nyelv hirtelen, gyors, és *érdemtelen* kiutakat kínál a jelölés gyönyöréből és borzalmából. Mert a szül(et)és és az itt megénekelte kotlás nyelve mégsem az anyáé, ahogyan az anyanyelv sem az anyáé, a formula nem tulajdont, nem birtokviszonyt jelez, sokkal inkább elanyatlánodott állapotot, ahol mindenkinek a nyelv az anyja. Csak anyanyelven kotlunk, ám az anya helyett, és az anya helyén. Ezért hajlanék egy olyan olvasatra, amely nem prezentálja poétikai stúdiumként a nemi azonosítást, nem számlálja meg a nemet, nőt és férfiakat, anyát és fiút, anyát és Fiút, hanem *az anya ismétlését*, az elidőzés, a kotlás, a veszteglés képességét ismeri fel a kétségbe vont és konfirmált H/hermeneutikában, ahol a fiú – ha fiú –, magáévá téve az anyanyelv képességét, nem csak felül, de fel is nő az értelmezéshez. De mi van – és erre a H/hermeneutikában okkal nincs szó, sőt ő maga okolja létével, hogy nem lehet rá szava – ha itt, a szemünk előtt, egy nő ért meg?

A TOJÁS

Mi az: költeni. Pénzt, verset, tojást. És mi az: kotlani, valamin. A tojásban rejő meglepetés követeli magának az első helyet; és ezzel el is dőlhet, mi van előbb. A tojáról való szövegelés hajlik rá, hogy kibontsa magát, hogy kikeljen, és így a tojáról való szövegelés sem lehet más, mint költés és kotlás. A tojásra aligha lehet „legyinteni” – tojni, úgyszólván. Mikor élém hozzák, még azt sem tudom, milyen tojás. Marno pontosan tudja, ha három percig főzzük, a közepe megfolyik. De amikor a pincér kínálja, egy kisbisztróban, és suhog körülötte a pára, ki ismerheti a percekét. Ahogy a szerző másutt írja: „ki mit ért / tojáson, persze, azon múlik végül, hogy / a puffanást teltnek-e vagy / üresnek hallja. / Vagy mért ne a kettő között.” A tojás tehát mindenképpen meglepetés. Az sem lehet véletlen, hogy kiöntik ízletes csokoládéból, és kacatokat rejtenek bele. Azért buzdít a tojás szövegelésre, mert nem tudni, milyen tojáról van szó, miért van szó a tojáról. A tojás összehasonlíthatatlanul más. Amihez a tojást hasonlíthatjuk, semmiben sem fog legbenső, leglényegi tulajdonságaiban osztozni a tojással. Hozzátehetjük, hogy a tojást amilyen kézenfekvő, éppolyan közönséges és képtelen ötlet más tojáshoz hasonlítani – hasonlóképp önmaga egy korábbi vagy későbbi fázisához. „Mint két tojás” – mondják: ferde utalás a különbözősége. „Mint egy tojás”: semmi sem hasonlít kevésbé, mint egyetlen tojás. Egyetlen tojás: egyenesen felkavaró különbözőség. „[A]kadt olyan ember, például egy delphibeli, aki megkülönböztető jegyeket ismert fel a tojásokon [...] A különbözőség önmagától férközik be munkáinkba; semmi mesterséggel el nem juthatunk a hasonlóságig [...] A hasonlóság nem tesz annyi egyformaságot, amennyi másféleséget a különbség” – így Montaigne.

A tojáshoz az eredet képzete, a törekeny burokból rezgő kocsonyás, reménytelen apróság vezet minket, de a tojásra nem vezethető vissza semmi. Követésünk mégis szolgai. A tojás önmagát minduntalan valami másra, valami attól különbözőre cseréli, mint a: tojás. Az efféle probléma akkor is fennáll, ha a tojásra nem dologként, hanem folyamatként gondolunk.

A versbeszédnek mindezzel számolnia kell, mi egyéb magyarázná, hogy a kotlás, a tojással mint titkos tudással, a *par excellence* hermetizmussal való foglalatosság, a gyöngéd törődés itt, kint is kétséget ébreszt. Mi egyéb magyarázná az én térbeli kifeszítését? Nem sietünk, de azért máris gondolunk Krisztusra; és a szárnyasokra. Aki fölismeri a költést, a kotlást, szinte rögeszmésen szituálja magát a térben: mellett, kint, le, fölött, szemben, alá, mögött – mondja, az első versmondattal. Mintha egy gömbhéj legközepét, a sárgáját, egy különös, apokrif kereszt ágait, egy szent gráf csomópontját keresné. Mi ez a mániásnak tetsző regisztrálás, a Nap vörösen megfolyó sárgájának szabatos térbehelyezése, ez a stabilizáló mozgékonyosság, nyughatatlanság, s miért váltja ki ezt a költés, a kotlás.

Elhajolunk a kérdés elől. Inkább arra kérdezzük, mi köze egymáshoz költésnek és kotlásnak, és miért válik olyan izgatónak a szóközépen föllelt rafinéria, lt és tl (mint két tojás, *most* mondhatnánk), t és l helycseréje, hacsak nem arra utal, hogy előbb a kotlás, aztán a költés, vagy talán fordítva – és tehát éppen erre, ami végre nem a

zsiszbasztó tyúk-vagy-tojás kérdése, hanem költése és kotlásé, két szállkaszerű írásjegyre csereberéje.

Tojás és mondás, e két, a főnévi alak mögé rejtőző ige, a mintegy már adottként hozzáférhető és az éppen történő feszültségében álló szó hermetizmus és hermeneutika viszonyába íródik be. A vers a mondáson való kotlást a tojásmegértés akadályának mutatja. A versbeszélő ül és néz, ő is (egy) tojáson kotlik. Föl- és megtörni tojást és kódot is lehet. A mondáson való kotlás olvasása azért is jár némi zavarral, mert a verscím – és a főszöveg is – a jézusi mondást értelmező műveletorra mutat, csak hogy e tevékenységet egyszerre engedi elgondolnunk értelmezéserőszakként – a héj megtöréseként – és csöndes, sőt már-már okafogyott, fölösleges és ezért kissé komikus (hisz' mulya buzgóság) (kód)fejtésként. Az áttétel ráadásul kettős: az anya a jézusi mondás, a beszélő az anya kotlása fölött kotlik. De az, hogy kotlik, azaz „ül rajta”, a halogatás, az elnapolás képzetét a körültekintő meggondolás tevékenységével mossa egybe. (Ez majd, az ülés helyzetét, a „rá”/”rajta” és a „föl” annak a térgeometriának a cinokosául szegődik, amit már érintettünk...)

A szöveg nem engedi magába, nem is érdeklődik a jézusi mondás iránt; a tétlentehetetlen állapotot mondja, s e kettő – tétlenség és tehetetlenség – egy tojáson való gubbasztás iróniájában találkozik. A vers iróniája finom, mint egy lágytojás, amit gonddal egy piritósra kentek. A színre vitt helyzetet akár idétlennek is tarthatnánk, ahogy a kotlást. A kakasulót, de inkább a tyúkok ülőrúdját váratlan, szinte riasztó módon idézi meg a mondásnak való „felülés” (és kicsivel később a „sorok között” szintagma), ez a bárgyú hiszékenységre utaló metafora, így a jézusi tanítást könnyelműen (talán mert nem érti, mert nem értheti, mert még nem kelt[ette] ki) „megkajáló” (így, *nyersen!*) figurára íródik a tojásán kotló tyúk; vagy fordítva – és nem mellesleg a költés, tehát a költészet, az írás, a szövegelés voltaképpen értelmére való kérdezés (talán nincs is tojás a tyúk alatt...). A minden értést és minden célratartást fenyegető kudarc, a bukás mégoly apró lehetősége ott lötyög egy tojásban. Talán ezért, hogy a tojás köré szervezett látványosság minden vendég figyelmét élvezi. Egy sem képes közülük elvonni tekintetét a tálán mintha libegő tojásról – a légtornász mutatványát sem azért követjük kihegyezve, hogy tanúi legyünk a testi ügyességnek; inkább hogy el ne mulasszuk az esetleg bekövetkező tragédiát. A mutatvány lényege akárcsak a tojásé. Nem csak a héjazat törékenységéről van szó; kételyem oka a lágyrészek köré vont paraván titokzatossága. Amit a tökéletes héjforma elrejt, lehet obszcén, nyálkás, riasztó, akár egy betegség megfolyása, vagy épp ellenkezőleg. Előfordulhat, hogy rideg, magáért való, protestáns szigorát leplezi, keménységét, mely csak a száj, s benne a fogak kíméletlen munkájának enged.

Sokat lehetne még beszélni arról a legyintésről, s a föltételezésről, miszerint aki legyint, esetleg megértőbb magával. Megérti magából, magában azt, hogy valamit nem ért, így ezt a nemtörődömségre, léhaságra utaló gesztust az én autoaffektív békekötéseként engedi értenünk. Egy olyan megbékélés kívánalma merül itt föl, amit az ember önmagával követ el, önmagával köt békét, méghozzá az értetlenséget: az értetlenség, az érthetlenség és az értelmetlenség örökké tartó belviszályát rekeszti be ez a sajátkézrázás. Talán tényleg csak így lehetséges fölemelkedni a tojásról, legyintve.

A verszárlat megzavar. Kik azok a piszkoskörmű elanyátlanodottak, akik mondásának aztán „pláne” nem érdemes „fölnülni”? Mitől piszkos a körmük, ha nem a kapirgálástól? Persze, egy tyúkeszű „Jézus” mondásának tényleg ne üljünk föl. Itt már nem egy tojásan gubbasztunk, csak nézünk, és nem hiszünk a szavaknak.

Bethlenfalvy Gergely

AZ EMLÉK: HAL

Marno János a személyes emlékképek kihalászásának vagy kiásásának, megtisztogatásának finom kezű mestere, óvatosan fogja ki, fogja meg a dermedt vagy épp fickándozó leleteket, leleményeket, a tudati zsákmányt – a vizes hasonlattól nem tudok tágitani, mert a személyes emlékezetet tónak érzem: ha az idő múlása folyó, akkor a saját emlékezetünk sötét tó. De ő fiatal korában valóban dolgozott régészeti ásatásokon, ezért lehet, hogy a földes hasonlat közelebb áll hozzá.

Miközben a legszemélyesebb emlékképeivel foglalkozik és kivájja, plasztikussá alakítja őket, a magyar nyelv emlékezetével is dolga akad. Szavak akadnak horogra. A szavak is leletek, lelemények és prédák, amelyek elfeledett dolgokat tartalmaznak. A szavak a versen belül váratlan kapcsolatokat teremtenek egymással, különleges összefüggések bomlanak ki köztük, az emlékezésmunkát – ami minden esetben költői munka – az ő nyüzsgésük is irányítja.

Kedzetben azonban a kép volt – ebben a versben az asztalnál ülő és a Bibliát bújó anya képe, aki mellett ott ül a fia, aki a költő volt fiatal korában. Az anya a könyv fölé görnyed, a fiú azonban ültében föl van egyenesedve, hiszen néz ki az ablakon, eltekint. A képen egy szürkületbe merülő és elsötétedő, kihűlő konyha látszik asztallal, székekkel. Meglehet, vacsora után vagyunk, hiszen a konyha az étkezést is képbe hozza. Az ablak zárva van.

A legmeglepőbb szó a címen kívül a „kotlani”. Madár kotlik, főleg a tyúk, de e pillanatban, míg ezt írom, ha kinézek a konyhaablakon, egy fecskét látok ülni a kapubejáratban, fönt a fészkeben, ahova visszajár. A fecske költ. A költő a *kotlással* a tyúk és a madár fesztávját is versbe repíti. A magyaroknak okvetlenül az *Anyám tyúkját* is, amiből itt „a tyúk(eszű) anyám” és „tyúkanyó” hasonlata lesz az olvasói képzetben. Petőfinek ez a kedélyes, kedves és meleg hangú verse változáson esik át, kivész belőle a röpködés, kapirgálás, ámde megmarad az ínség és a szeretet. A „kotlani” igének tréfásan pejoratív jelentése van, mindazonáltal melegséget is sugározhat és kedvességet. A kotló tyúk és a költő fecske nekem nagyon kedves képek, és legyűrik a rosszalló, gunyoros jelentést. Így indulok neki a versnek.

Az anya az Újtestamentumot olvassa, nem szálldos a figyelme, mint Petőfi anyjának tyúkjá. Őt Jézus logionjai, vagyis a mondásai foglalkoztatják, talán épp a boldogságmondások; a *legyint* szó felidézi a *legyél*, *légy* szavakat is, a létigét (Petőfinél: „jó légy”), ami egyszerre isten-szó és anya-szó. Az anya nem legyint, neki nem mindegy, ő valami nagyon fontosat keres vagy talál a logionokban.

Az olvasó anyára ráestelik, a vers ideje egy réges-régi szürkület, egy folyamat, melynek során a helyiségbe, ahol nem gyűjtanak villanyt, belopakodik a sötétség. Régen spórolni kellett a villannyal. Ez a vers a *régent* ábrázolja, a szegénység idejét – a tyúk, a fészter, a hideg, a villanyvilágítás hiánya elég ahhoz, hogy a szegényemberek konyhájának sűrke képe jelenjék meg, „a vörösre fagyott napkorong” pedig a rémlés érzését kelti. Ami Pilinszkyt is bevonzza, az *Apokrifet*, amelyben a kelő napot némán tébolyult pupillához és a figyelő vadállat szeméhez hasonlítja a költő. A némaság csakúgy jelen van Marnónál is, hiszen az anya hallgatagon böngész, a fiú pedig nem szól hozzá. Ebben a versben csak Jézus az, aki valamit beszél, olyan „emberi beszéddel”, amit sem Pilinszky, sem itt az anya nem ért, a fiút pedig nem érdekli.

A „haragos ég infravöröse” itt fagyott vörösre változik, tél van tehát és hideg, vörösmartys idő. Az *Apokrif*ből a „deszkarés” is átszökik ebbe a versbe, és itt vörös fény világít át a fészter deszkáin, mint a „vesszőnyi fák” közein amott. A „fészter deszkarései” távolról a feszületet is sejtetik, Pilinszky után szabadon. A „deszkarés” az *Apokrif*ben egészen közel van a kisgyerek szájához, felsérti szinte, itt viszont távol van, túl az ablaküvegen, a szomszédban, az emlékezet mélyén. Az anya mellett ülő fiú nem sír, hanem ingerült. Ő bezzeg, az anyjával szemben, legyint, meglegyintené, megintené az anyját, hogy – fordítom le magamban – ne butáskodjon, „hagyja a dagadt ruhát másra”, hagyja már a fenébe azt a Szentírát.

Ez egy kritikus szemléletű fiú, aki közel áll ahhoz, hogy a hitet „felülésnek”, önbecsapásnak higgye, és fohászokdás meg ilyesmi helyett legszívesebben az önismertetet javasolná az anyjának. „Legyen magával megértőbb”, önmagát próbálja meg megérteni és elfogadni a helyzetet ahelyett, hogy a bibliai szöveget nyúzza. A vers címe *Hermeneutika*, ami szövegértelmezést jelent, tehát a fiú számára a bibliaolvasás szövegértelmezés, nem pedig bensőséges párbeszéd Istennel/Jézussal, ami az anya óhaja volna. A fiúnak *textus* az, ami az anyának *mondás*, amit azonban ő, az anya sem ért, azért kotlik, ül rajta oly sokáig (vajon felül?). Az anya része a szó, a fiúé a képek. Illetve a fiú a szavak és a képek közt ingázik, szavak vannak a nyelve hegyén, de inkább lenyeli őket, talán mert az anyával való párbeszédet tartja reménytelennek, de a Jézussal való dialogust is.

A fiúnak azonban van egy ki nem mondott, de elég határozott véleménye arról, hogy a „sorok közt”, a Bibliában, egyáltalán a kimondatlanságban mégis van valami, sőt vannak valakik. Ami neki gyanús. Ő, a fiú, a jövő költő a gyanú hermeneutikáját űzi, miközben az anya a hitét. A „vesztegelnek” szó szúr szemet a fiúnak, ami megrekedést jelent, amint az anya is meg-megreked Jézus egy-egy mondásánál. A sorok közt veszteglők – Jézus, az apostolok vagy a letűnt jelentések – és az anya veszteglése találkoznak a fiú elméjében. A verscím arra utal, hogy veszteglő jelentésekről van szó. A „hermeneutika” szóban ott rejlik Hermész is, a lélekvezető, keresztényi formában pedig Paraklétosz, a Pártfogó, akié az „igazság Lelke”, vagyis a Szent Lélek (Ján 14: 16-17), aki a hívőkben lakik, és őket kíséri, vezeti. Ennek a keresztény Léleknek tanúsítania is kellene, és épp ez az, amit az anya nem talál meg, de amit vár és melenget, és ez az, amit a fiú nem hisz el. Ha a szentlélek galambikonjára gondolunk, akkor a „kotlás” újabb szemémával (kendermaggal) táplálható.

Egy fordulatnak lehetünk tanúi az utolsó sorban, ahol föltűnik az „elanyáélanodva” szó. Ez a *sorok közti* lényekre/jelentésekre/jelenlétekre vonatkozik, ergo az elanyáélanodott Jézusra is, és az elanyáélanodott, elárvult költőre, aki szavakkal nem tud kapcsolódni az anyjához, az anya pedig nem tud teljesen bekapcsolódni az olvasott bibliai szövegbe. Pilinszky az *Apokrif*-ben rátalált az „öreg szülőkre”, akik jönnek, hívnak (nekik van szavuk), sírnak és ölelnek, ez a költő azonban (aki a versen dolgozva az anyja „kötését” folytatja), a versbéli képben még fiatalon, félre-néz és magában zsörtölődik, morog. De az emlékező költő, aki már csupán az emlékeiben láthatja az anyját, utólag visszahajol hozzá, s a válla fölött belenéz a Bibliába, ám csak a sorok közé, nem élesíti ki a jézusi mondást. Maguk a logionok őt nem látszanak érdekelni.

Nagyon érdekes a „piszkos körömmel” megjelölés az utolsó sorban. Ez az apostolokra és Jézusra vonatkozik, mintegy realiztikusan – parányi töredéke egy nagyobb képnek, amelyben a porban poroszkálnak ezek a hajdani toprongyosok, úgy tudjuk, az ígét hirdetve. Ez azonban tényleg „a sorok közt” marad, a látatlanban. Csak egy kicsi látszik belőlük. Ők a „mások” – ha ismét a vers címére tekintünk, akkor az ő „vesztettségük” egy hermeneutikai csőd. A kör pedig szemantikailag azzal zárul be, hogy az első szóra – „anyám” – az utolsó szó – „elanyáélanodva” rákattan. Amennyiben a „Fodorék fészere” egészen konkrét dolog, annyiban az anya is egészen az – a költő édesanyja –, az „elanyáélanodás” pedig kettős jelentésű: az anya elvesztése (meghalt) és az elvesződés, elgyámoltalanodás, elcsüggedés, majdnem pilinszkys sírás.

Jézus is el volt anyáélanodva, a Mária–Jézus anya-fiú kapcsolat egymás elvesztéséről regél, ám ott erősebb az a jelentéskör, hogy az anya elveszíti a fiát (a Piétr), Jézus a vesztésben bátrabb, Jánossal helyettesíteti magát. Az elvesztés folyamata ebben a versben is benne van – a világ világossága is elvész szürkülettől estélig –, és kölcsönös. Az anya a Fiút keresi és melegengetni szeretné, a fiú pedig szavakat keres, hogy megszólítsa – talán magához szólítsa? – az anyját. A különleges cím miatt nyomatékos az „anyám legyen magával megértőbb” versmondattal (ami a versidőben nem hangzott el, csak a meglett költő árulja el utólag) – az önmegértés itt ellenfeladatként jelenik meg, ámde a hermeneutikára pont a szöveg/mások megértése és az önmegértés radikális összekapcsolása a jellemző.

A közvetítő, a tolmács, a szentlélek hiányzik a versbéli hermeneutikai körből, hacsak nem maga a vers, a költés szelleme az, ami ezt a feladatot ellátja, közvetíti a fiú és az anya, a jelen és a múlt között, a hézagokat, réseket, üres közöket is föltüntetve. És ott, a „közben” nyüzsgő közben a maradék, a *piszkos körművek*, a nyomorultak, akiket nem sikerült előhívni, de a költő állítja őket, sensus litteralis- és sensus spiritualis-értelemben is.

A múlt és a jelen horizontjának összeolvadása ebben a versben megtörténik, az emlékkép belép a jelenbe és megnyílik. S vele több hagyomány – vallási, lírai –, amelyekre mi, versolvasók sem tudunk legyinteni. Mind a két szempontot látjuk, az odaadó anyáét és a szkeptikus fiúét is, kérdés, hogy merre húzunk.

A *kötés* és a *költés* szinonimák, a tyúk és a fecske, anya és fia valahol találkoznak. A fiú blaszfémiára hajlik, a *vörösre fagyott napkorong* meg a *piszkos*

körmök még a vörösre festett körmök asszociációját is megengedik, ami azonban átcusszan véres körmökbe, amilyenek a Jézuséi voltak a feszületen. Megjelenik a feszület rémképe: szinte látni az ablak keresztfáját, a deszkát és réseit, az alvadt vért. Ez rémlés, nem megjelenítés. A hideg, sötét konyhában a keresztthalál rémlik – a *sorok közt*. Amiként Jézus – számunkra fel nem tárt – mondásaiban ez benne foglaltatik. Ebben az esetben a *kotlás* és *költés* a feltámadás eseményét is szignalizálhatja, ámbar a versben sötét téli este van – netán hasadó kárpit –, maga az esemény pedig abban a könyvben van leírva, amelyet az anya már nem lát és nem ért, a fiú pedig eltekint tőle.

A fiú a hit ellen beszél (ha beszélne, de a költő utólag kimondja helyette), a vers azonban a *piszkos körműeknél* – az emberhalászoknál – elhallgat. És újraindul a kör, az olvasó ismét láthatja a Bibliát meditatáló anyát. Nem túlzás, hogy láthatja, Marnó mindig kevés szóval képes láttatni. Pontosságra, pontos emlékraszokra, emlékfestésre törekszik, és így, díszítés nélkül, előhossa az elmúlt valóságok hajdanát. Ami akkor semmitmondó volt, az a versemlékezetben teltté válik. Megtörténik a megértés.

Radics Viktória